

***Актуальні питання кримінального права, кримінології,
кримінально-виконавчого права, кримінального процесу,
криміналістики, судової експертизи,
оперативно-розшукової діяльності***

**Використання інформаційно-довідкових колекцій (ІДК)
у розслідуванні та розкритті злочинів**

Кожевніков Валерій Вікторович,

завідувач відділу криміналістичних видів досліджень

Черкаського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

МВС України

Сокурєнко Олександр Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

Одним з найважливіших факторів, що визначають успіх і ефективність розслідування, є рівень його інформаційного забезпечення, тобто дій по виявленню й наданню (передачі) криміналістично значущої інформації безпосередньому користувачу.

Так, загально визнаним є те, що найбільш ефективною формою роботи з великими обсягами інформації є системи криміналістичної реєстрації.

Криміналістичний облік представляє собою інформаційно-пошукову систему правового характеру, яка містить масив криміналістичної інформації, перетвореної фахівцями за допомогою науково обґрунтованих методів і засобів з метою її використання в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів.

Криміналістично значущу інформацію можна умовно диференціювати на три групи [1, с.368]:

1. Актуальна криміналістично значуща інформація, тобто така, що знаходиться в прямому причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину.

2. Умовна криміналістично значуща інформація, яка хоча й не знаходиться в прямому причинно-наслідковому зв'язку з подією злочину, але може сприяти слідству в розслідуванні справи.

3. Потенційна криміналістично значуща інформація, що не має й не може мати прямий причинно-наслідковий зв'язок з подією злочину, але об'єктивно необхідна для правильного вирішення справи, сприяє вирішенню завдань слідства.

До неї належить довідкова інформація, яка характеризує індивідуальні й родові (видові) ознаки людини, матеріалів, речовин і виробів якісного й кількісного складу відомих речовин і матеріалів, їх фізичних, хімічних і інших властивостей, відомості про зразки виробів або продукції, які сприяють встановленню джерел походження об'єктів та ін.

Система криміналістичного обліку, у рамках якого обробляється такого роду довідкова інформація, утворює порівняно новий вид обліку, так званий «інформаційно-довідковий криміналістичний облік».

Ведення криміналістичних обліків в Україні відноситься до повноважень Експертної служби МВС та її підрозділів у областях, а також на Головний експертно-криміналістичний центр ДПС України. І коли останній підрозділ займається виключно формуванням колекції підроблених документів, печаток та штампів тощо, то криміналісти обліку, які ведуться підрозділами Експертної служби МВС функціонують на різних рівнях (центральному та обласному, а донедавна й на місцевому) та включають не менш як 13 різних видів. Більшість із таких видів складаються із оперативно-розшукових колекцій (відповідає першій та другій групам, що описано вище) та інформаційно-довідкових колекцій (відповідає третій групі) Саме інформаційно-довідкові колекції (ІДК) призначені для використання об'єктів, уміщених до них, під час проведення експертних досліджень, створення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи, підготовки орієнтовної інформації, узагальнення відомостей про причини й умови вчинення злочинів та інших правопорушень з метою запобігання їм [2].

Як зазначає М.Г. Щербаковський «однією з цілей використання натурних об'єктів з колекцій є встановлення якісних або кількісних властивостей речових доказів, віднесення їх до певних груп (родів) предметів. Це здійснюється шляхом порівняння речового доказу зі зразками з колекцій, у результаті чого визначаються збіги й розходження їх родових ознак. Оцінювання цих збігів або розходжень дозволяє визначити, що досліджуваний речовий доказ належить (або не належить) до групи (роду, класу) відповідних предметів з колекції, що він виник унаслідок певного механізму слідоутворення та ін. [3].

Стисло розглянемо як під час проведення трасологічних експертиз, при вирішенні питань не ідентифікаційного характеру можливо використовувати об'єкти інформаційно-довідкових колекцій.

Ведення саме цього обліку передбачає формування інформаційно-довідкових колекцій зразків знарядь зламу, запірних та запірно-пломбувальних пристроїв (їх копій, зображень або відомостей про них), а також відомостей про взуття, транспортні засоби та формується із зразків знарядь зламу, запірних та запірно-пломбувальних пристроїв, частин транспортних засобів (шини, фарне скло тощо), виробів масового виробництва (або зображень та відомостей про них). Крім цього, можливо і ведення колекцій інших трасологічних об'єктів (наприклад рукавичок), оскільки в Інструкції зазначено, що «у разі необхідності перелік об'єктів та слідів, з яких формуються центральні, обласні та місцеві колекції, може бути розширений» [2].

Трасологічні експертизи можливо класифікувати за двома різними групами: ті, що пов'язані із механізмом слідоутворення (не ідентифікаційні) та ті, що пов'язані із встановленням конкретно-індивідуальних ознак (ідентифікаційні). Об'єм таких досліджень залежить у більшості випадків від тих питань, які поставлені перед експертом.

Саме ідентифікаційні дослідження, як зазначає Н.І. Клименко, є вищим рівнем дослідження з метою вирішення завдань, які є найбільш певними і категоричними. Вони встановлюють тотожність досліджуваного об'єкта і мають найбільше доказове значення в кримінальному та інших процесах [4, с. 130-131].

Однак, навіть при відсутності в слідах індивідуального комплексу ознак та висновку про непридатність сліду для ідентифікації, експерт встановлює вид слідоутворюючого об'єкта за загальними ознаками, які відобразилися в слідах [5].

Основою процедури встановлення групової належності є той чи інший метод порівняння ознак об'єкта з матеріальними відображеннями їх на іншому об'єкті-носії відображень, при цьому процес дослідження закінчується встановленням не тотожності, а групової належності (групофікацією).

При проведенні трасологічних експертиз, досліджуючи ті чи інші сліди, експерти щоденно стикаються із великими труднощами – адже у більшості випадків їм доводиться за невеликим відображенням слідоутворюючого об'єкту робити висновок про об'єкт в цілому. Такі проблеми зустрічаються під час дослідження слідів взуття, слідів рукавичок, слідів знарядь зламу тощо. Трапляються випадки, коли експерти не можуть визначити вид слідоутворюючих об'єктів та повідомляють лише про певну їх групу, якими можливо залишити ознаки в слідах. Це в більшості випадків обумовлено відсутністю як відповідних методичних матеріалів, так і різного роду інформаційно-довідкових колекцій (ІДК), які містять інформацію про слідоутворюючі об'єкти, їх зображення чи інші відомості [3].

Як уже зазначалось, при проведенні трасологічних експертиз, на стадії роздільного дослідження експерти раз по разу стикаються із проблемою встановлення виду та групи, до яких можливо віднести той чи інший слід.

Використання ІДК під час проведення експертизи зазвичай здійснюється на стадії порівняльного дослідження, коли за результатами роздільного дослідження в слідах вже визначено певну групу ознак, притаманний тому чи іншому об'єкту. Маючи на «озброєнні» ряд об'єктів відповідної ІДК, експерту не складає труднощів провести порівняння, наприклад, з елементами малюнку підошви взуття чи шини транспортного засобу, структури матеріалу рукавички та встановити певну групову належність. Причому, якщо колекції містять не лише відомості про той чи інший об'єкт, а безпосередньо натурні екземпляри взуття, рукавичок, чи інструменти для зламу перешкод, ними можливо проводити певні експертні експерименти, наприклад, для з'ясування механізму слідоутворення динамічних слідів.

Використання ІДК взуття під час проведення трасологічної експертизи слідів взуття.

Об'єктами зазначеної трасологічної експертизи зазвичай є сліди взуття, відкопійовані на відрізки темної дактилоплівки (сліди нашарування чи відшарування), відкопійовані на відрізки липкої стрічки (поверхневі забарвлені сліди), об'ємні сліди взуття, зафіксовані зазвичай у гіпсових зліпках. Крім цього, останнім часом є тенденція до збільшення кількості трасологічних експертиз, об'єктами яких є фотозображення слідів взуття. Задля цього, навіть введено поняття встановлення придатності фотозображення сліду взуття для порівняльного дослідження [8, с.11].

На відміну від більшості об'ємних слідів, де підошва взуття залишає повний слід, або ж з повним відображенням підметкової чи каблучної частини, у більшості випадків поверхневих слідів взуття (нашарування чи відшарування) частини підошви сліди взуття відображаються фрагментарно, безконтурно. Під час дослідження таких малоінформативних слідів, встановити вид, модель взуття, яким залишено слід, а інколи навіть вірно описати конфігурацію малюнку сліду. Тому такі сліди рекомендовано не визнавати навіть слідами взуття, а слідами структури матеріалу [8, с.10]. Очевидно, що використовуючи ІДК зображень частин підошви взуття, експерт матиме змогу навіть краще зробити опис того чи іншого сліду. І чим більший об'єм такої колекції, тим кращий результат її використання, оскільки насправді, взуття, із подібними елементами малюнку підошви, їх видозмінами у конфігурації та розмірах дуже багато. У випадку встановлення подібного виду взуття, акцент слід робити саме на слідоутворюючому об'єкті – підошві, так як розмаїття верху взуття з однаковою конфігурацією малюнку підошви ще більше.

Оскільки ІДК взуття може бути сформована лише із зображень підошов (чи їх відтисків), вона не використовуватиметься на стадії експертного експерименту, наприклад, для відтворення механізму слідоутворення динамічного сліду взуття.

Використання ІДК рукавичок під час проведення трасологічної експертизи слідів рукавичок.

Сліди рукавичок зазвичай виявляються на тих поверхнях, які вкриті нашаруваннями бруду, пилу, потожирової речовини, обривками папілярних ліній тощо. Відповідно на експертизу надаються сліди рукавичок, відкопійовані у більшості випадків на відрізки липких стрічок наклеєні на аркуш паперу.

На стадії роздільного дослідження експерту серед усього іншого складно виділити малюнок структури матеріалу для того, щоб визначитись до якого типу чи виду рукавичок віднести даний слід.

Так, наявність у слідах рукавичок відображення петельної структури поряд з якими розташовані паралельні ряди крапок округлої чи іншої форми може свідчити про те, що сліди залишено трикотажними рукавичками із захисним вкращенням на внутрішній частині. Однак враховуючи різноманітність можливих вкращень на трикотажній основі, а також різної структури матеріалу гуми, замітника шкіри, шкіри різних видів тощо, експерту для з'ясування питання з якого матеріалу виготовлена рукавичка, якою залишено слід, на допомозі може стати ІДК рукавичок. Розглядаючи натурні зразки та їх відтиски, а при необхідності і провівши ряд випробувань,

залишаючи статичні та динамічні сліди різними видами рукавичок, експерт може прийти до висновку про вид рукавички, матеріал, механізм слідоутворення тощо.

Використання ІДК знарядь зламу під час проведення трасологічної експертизи слідів знаряддя зламу.

Маючи уявлення про сліди знарядь зламу та ознаки, які залишаються внаслідок дії робочих частин тих чи інших інструментів, можливо виділити дві основні групи слідів, які залишаються на місці події – сліди віджиму залишені робочими частинами монтувального (важільного) інструменту (ломи, «фомки», лапки тощо) та сліди перекусу та перерізу – сліди, утворені робочою частиною шарнірно-губцевого інструменту (бокори́зи, ножиці, щипці тощо).

У останньому випадку, більш ретельне вивчення кінців роз'єднання дозволяє провести ретельну диференціацію загальних ознак в слідах на цих ділянках та визначити ознаки роду, виду, підвиду тощо. Для цього необхідно дослідити як геометрію ділянки розділення (передній та задній кути заточки різців, трасологічний характер сліду тощо), так і геометрію робочих частин різців чи інших частин знарядь зламу чи інструментів, подібних до тих, якими залишені сліди, тобто встановлення сукупності всіх конструктивних елементів – кутів різання, величини та форми ріжучих кромки, форми передньої та задньої поверхонь, радіусів сполучених ріжучих кромки тощо [8, с. 12].

Окрім предметного забезпечення під час проведення експертних досліджень, ІДК можливо використовувати під час проведення різного спектру слідчих дій в ході розслідування злочинів.

Так, основною формою інформаційного забезпечення процесу розслідування залишається надання слідчому криміналістично значущої інформації, яка міститься в експертних висновках. Проте останнім часом значно зменшилось та не надається належна увага використанню попередніх досліджень у т.ч. у процесі огляду місця події з метою одержання вихідної орієнтуючої інформації, необхідної для пошуку й викриття злочинця по свіжих слідах [9]. Саме вирішення завдань попереднього дослідження слідів повинне бути засноване на широкому використанні ІДК.

Наприклад, за виявленим на місці події слідам взуття можна визначити тип, вид, модель взуття, його розмір, і на цій основі розрахувати приблизний зріст людини, яка залишила слід. За аналогічною схемою можна проводити попередні дослідження слідів знаряддя зламу, слідів транспортних засобів. Досить ефективним є використання інформаційно-довідкових обліків при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв тощо.

Таким чином, враховуючи різноманітність завдань та обставин, які мають значення під час розслідування кримінальних правопорушень досить важко перелічити всі варіанти можливостей використання ІДК. Описані вище приклади їх застосування в розкритті та розслідуванні злочинів свідчать про значну ефективність, простоту та доступність. Очевидно, що ефективність використання таких колекцій залежить від кількості об'єктів та об'єму інформації, що у них містяться, їх систематизації та класифікації.

Нажаль, в умовах сьогодення, як формуванню, накопиченню та систематизації довідкових колекцій криміналістичних обліків, так і широкому їх використанню приділяється неналежна увага, хоча розвиток інформаційних технологій, використання пошукових систем всесвітньої мережі дали б змогу використовувати їх ще з більшою результативністю та оперативністю, ніж десятиліття тому.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика. /Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА, 2001. – 948 с.
2. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : наказ МВС України від 10 верес. 2009 р. №390 // Офіц. вісн. України. – 2009. – №82.
3. Щербаковський М.Г. Процесуальна сутність об'єктів інформаційно-довідкових колекцій / *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наукових праць . Вип. 12 / ред. кол. : М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. — Х. : Право, 2012. С. 113 – 119.
4. Клименко Н.І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.І. Клименко. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — 528 с.
5. Голдованский Ю.П. Криміналістическая экспертиза следов орудий взлома: – М.: ВНИИ ООП при МООП РСФСР, 1966, – 56 с, ил.
6. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти. - Кол. авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / За ред. В. Ю. Шепітька. - К: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. - 684 с.
7. Трасологічне дослідження слідів низу взуття (експ. спец. 4.1 «Дослідження слідів людини та тварини») : мет. рек./ укл. І.ІВ. Жолтанська, С.А. Степура. Київ. ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 43 с.
8. Кожевніков В. В., Герішенко В. В., Аксьонов В. В. Трасологічне дослідження слідів зламу, залишених шарнірно-губцевим інструментом: метод. лист. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 28 с.
9. Волкова А.Є. Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій. *Форум права*. Харків. 2008-1.с. 71-76.

Окремі підходи до методів досліджень черговості нанесення штрихів, які призводять до експертних помилок

*Мар'ян Микола Миколайович,
завідувач сектору почеркознавчих досліджень
Черкаського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України*

На стадії досудового розслідування злочинів, нерідко виникає необхідність у технічному дослідженні документів, використаних як засіб вчинення чи приховування злочинів, чи які сприяють з'ясуванню обставин справи.

Одним із багатьох завдань технічного дослідження документів є встановлення черговості нанесення штрихів, які перетинаються між собою.

Проблемні питання зазначеного виду досліджень є досить актуальними, тому неодноразово висвітлювалася у методичних посібниках та обговорювалась провідними криміналістами в галузі дослідження документів на наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів. Переважна більшість авторів вказують на відносну складність цієї експертизи, що вимагає від експерта як значного досвіду експертної роботи, так і наявності широких знань у галузі матеріалів документів, а також доступу до колекцій даних матеріалів.

Складність у проведенні подібного виду експертиз полягає також і у відсутності єдиного науково-методичного підходу, який, у свою чергу, обумовлений постійно зростаючим ринком матеріалів та різноманітністю приладів, інформація про рецептури та умови виготовлення яких є з ряду причин недоступною експертам.

Оскільки висновки технічних експертиз із дослідження послідовності нанесення штрихів не передбачають імовірної форми, слід обережно підходити до використання деяких методів, які призводять до двозначних результатів, і фактично стають підґрунтям для експертної помилки.

Розглянемо деякі подібні підходи у практиці проведення технічних експертиз щодо встановлення послідовності виконання реквізитів.

Один із підходів передбачає використання так званого моделювання. Суть його полягає у підборі зразків матеріалів письма, аналогічних наявним у досліджуваних штрихах, та проведення експериментальних перетинів штрихів. Мета такого моделювання полягає в пошуку оптимальних умов подальшого дослідження адсорбційно-люмінесцентним методом: підбору розчинників, часу копіювання та ін.

При певних поєднаннях матеріалів письма може застосовуватися інший підхід, який виключає необхідність підбору матеріалів-аналогів, а експерту достатньо лише провести діагностичне дослідження, зафіксувати картину (залежно від того методу, який використовується для вирішення питання) і за виявленими ознаками дати той чи інший категоричний висновок.